

Simai Mihály

Valóságfölötti realitás

Bene Zoltán: Kurta élet

Fiatalsága ellenére Bene Zoltán már nem ígéretes tehetség, sokkal több annál, hisz tucat könyvnyi ígéretet beváltott. Negyvenkét évesen bizonyította, hogy sikeres folytatója a gazdag szegedi szépprózai hagyományoknak, s továbbgazdagítója, megújítója is akar és tud lenni.

Stílusa könnyed, természetes, mai – és mégis, mintha Jókai meseszöví képzelete, Mikszáth csúfondárosan sziporkázó szelleme és Örkény abszurditásba játszó groteszk humora együtt szikrázna elbeszéléseiben, regényeiben – valami egészen sajátos, épp valótlanágában valós, valóság fölötti realitás illúzióját keltve az olvasóban.

Tematikája szerteágazó, mint egy óriásfa gyökérzete. Tulajdonképpen minden érdeklő azon a széles skálán, ami „az emberben csodálatostól” – „az emberben rettenetesig” terjed. Legmélyebbre mégis a nemzeti megismerés, a magyar történelmi – és a szegedi várostörténelmi – múlt talajába hatol (példa erre *Hollók gyomra* és *Farkascseresznye* című regényei mellett számos novellája, elbeszélése). Alább néhány ezzel kapcsolatos gondolatát idézem egy, Botz Domonkos által készített, a Librariuson megjelent interjúból:

„Egyfelől mindig is a csetlő-botló, hibázó, esendő ember érdekelt; a nagyon romantikus, rendíthetetlen hősök kevésbé ragadnak meg. Sokkal inkább azok, akik fölülemlkedve félelmeiken, legyőzve, meghaladva ilyen-olyan korlátaikat képesek önzetlen cselekvésekre, példamutató tettekre. Hiszem, hogy a történelmi kulisszák között ugyanaz az emberi lény mozog, mint egy jelenben játszódó történetben. Az, aki néhány ezer éve született, hasonló módon gondolkodott, ugyanazokkal az isteni adományokkal rendelkezett, mint a mai ember – legfeljebb a megfigyeléseiből másféle következtetéseket vont le. Nem hiszek abban, hogy a történelem töretlen fejlődési folyamat lenne, a történelem inkább magántörténetek antológiája, egyben (ha elfogadjuk annak) sajátos mitológia. Ugyanakkor tény, hogy a mi kispolgári korunkból nézve úgy tűnik, elődeink nemesebbek voltak nálunk. Vagy csak hősiesebb korban éltek? Nem tudom. Azt azonban annál inkább, hogy ebben a fogyasztói társadalomban, amelyben élnünk kell, percmemberkék válnak követendő mintává, valódi példaképek viszont nincsenek. Holott nagy szükség lenne rájuk. Halványan remélem, hogy néhány ilyen igazi példaképre lelhet az olvasó a *Továbbmondott történetek* lapjain...”

Legteljesebben a legújabb, 2014-ben megjelent, *Kurta élet* című könyvében mutatkozik meg a mesterségbeli tudás és a tehetség világteremtő képessége. Figurák sokasága vonul elénk, mint Hamvas Béla *Karnevál*-jában, alig győzzük követni az arcok, maszkok, átváltozások sorában, ahogy gondolatból a tett, tetteből a jellem, jellemből a

sors kialakul. Szómágia tart fogva bennünket, Bene Zoltánnak varázspálcája az anyanyelv, s olyan mesterien bánik vele, hogy a valóságot varázslatossá, varázslatait valóságossá képes tenni.

És ezen a ponton néhány mondat erejéig átadom a szót Ilia Mihálynak, egyik legbiztosabb ítéletű irodalomtörténészünknek, aki az alábbi ajánló sorokat írta a *Kurta élet* borítójára: „Bene Zoltán virtigli elbeszélő, aki falut, várost, kocsmát választ különcei történetének helyéül, szereti és szánja ezeket a figurákat, de az iróniát, sőt néha a gúnyt is megereszti irányukba. Amikor már ráhangolódna az írónak erre a szemléletére, nem kis meglepetéssel vesszük észre, hogy ezek a különcök mi vagyunk, az olvasói. Az egyik novellaciklusában az »én falumat« emlegeti, de nem Gárdonyi áhítatával, hanem a furcsa figuráknak és történeteknek kijáró csipkelődéssel, szánakozó megértéssel. Bene Zoltán mindent elbeszél, alig van leírás, ábrázolás a novelláiban. Ez az írói ereje, különlegessége, itt tobzódik, olyan gazdag figurákban és történetekben, hogy ez az irodalmi tömegből való kiválásának egyéni jele. Azért is használom a *virtigli* szót írásaira, mert hamisítatlan elbeszélő, aki ennek a szituációját nagy ötletességgel teremti meg, ugyanakkor a mesélés jellemzőjét, a kitalálást is szerencsésen műveli, azaz »hazudik«, de elhisszük neki.”

Ilia Mihály ezúttal sem téved. Bene mesélőkedve és -tudása rabul ejtő. De akadnak más erényei is. Többek közt figyelemre méltó, ahogyan köteteit felépíti, megszerkeszti. Novelláit, regényeit olvasva óhatatlanul fölmerül az emberben, hogy egy „életműben gondolkodó” szerzővel van dolga, akinek az írásai még akkor is összekapcsolódnak, ha első pillantásra egymástól távoliaknak tűnnek – ráadásul sokszor már első pillantásra sem tűnnek azoknak. Ám nem csak a művek közötti, de a köteteken belüli koherencia is átgondolt koncepcióra vall.

A *Kurta élet* például három cikusból és egy epilógusból szervesül egésszé. Az első, *Falunk tükre* című ciklus a groteszk, az abszurd hagyomány mezsgyéjén halad, mégis új minőség születik ezekben az írásokban, egyfajta absztrakt realizmus (nevezzük *absztreálnak*), amely felvállalja az örkényi, mrožeki örökséget éppen úgy, mint Grendel Lajos abszurdisztáni hangulatait, mégis nagyon egyedi, igazán sajátos hangnemben és módon beszél az örök emberiről. Ezek a történetek mese- és mítosszerűek – a szereplők viszont távolról sem hősök. A szerző állampolgárokat, napjainkra jellemző karaktereket helyez különös, félig-meddig mitikus helyzetekbe, miáltal groteszk, torz világot teremt, egyúttal görbetükröt mutat, amelyben az olvasó ráismerhet a korra, amelyben él. A Bene Zoltán által teremtett figurák esendők, olykor szánalmasak, mégis szeretethetők – ahogyan arra Ilia Mihály is rámutat fentebb idézett borítószövegében.

A kötet második és harmadik ciklusa egy-egy központi figura köré szerveződik. A második, *Pósa, avagy az összefüggések* című ciklus egyes szám első személyben előadott monológ-történetek sorozata, a harmadik, egyes szám harmadik személyben elmondott – *Zé, avagy a kurta élet* címet viselő – füzérben a novellák főhőse Zé. Eme negyvenkét novella világa a hétköznapi magyar valóság a maga küzdelmeivel,

fájdalmaival, kisiklott vágyaival, hiábavalóságaival, kudarcaival, szívet tépő szárnyaszegettségével. Pósa és Zé kallódó értelmiségiek, vegetáló, bármiféle értelemben vett érvényesülésre képtelen, örök ígérethez merevedő alakok. Mindketten a művészlét perifériáján mozognak, egyikük illusztrátor, másikuk műfordító, azonban egyiknek sem sikerül ki- és beteljesítenie önmagát, valami visszahúzza őket a sárba, amelytől erősen kívánják az elszakadást, mindazonáltal forrón ragaszkodnak is hozzá – ehhez a furcsa közeghez, eme súlyos materiához. Két erő közt vergődnek, mert a döntéshez, az elszánnáshoz nincs elég erejük. Ahogyan az első ciklus kapcsán közép-európai groteszkről beszéltünk, úgy a második és harmadik történetfűzér esetében meg kell jegyeznünk, hogy Pósa és Zé tipikus közép-európai emberek a maguk közép-európai főbiáival, kényszerképzeteivel, frusztrációival. Míg a *Falunk tiükre* darabjai a mesét és a mítoszt, addig a Pósa- és a Zé-ciklusok darabjai sokszor a tárcát, a karcolatot idézik. A szerző ugyanis, amint a nyelvvel, úgy játszik folyamatosan a prózai műfajokkal is, ezáltal teszi még dinamikusabbá a szöveget.

De ez a játékosság senkit ne tévesszen meg! A kötet szerkezete igen szigorú. A megnyomorított mítosz (az első ciklus) után a jobbra áhítózó, tisztaságra vágyakozó, ám a lelki-szellemi nyomorból kikecmeregni képtelen realizmus (a második és a harmadik ciklus) következik; s mindebből feloldást végezve az epilógus ad, a „plusz egy” történet, a „ráadás”. Ez a nagyrészt belső, személyes síkon zajló, néhol egészen versszerű szöveg a kötet valóságából, a megrekedt, kisszerű világból indul, s úgy emelkedik fölébe, hogy egyúttal át is ragyogja és meg is nemesíti azt. Az epilógus révén válik a *Kurta élet* pozitív üzenetté, hiszen általa nem csupán távoli, sejtelmes délibáb a remény és a szépség, de kézzelfogható, létező igazság. Az *Epilógus* tehát szerves része a kötetnek – nem plusz egy történet, nem ráadás, sokkal inkább a könyv betetőzése.

Érdekes néhány szót szólnunk a kötet elbeszéléstechnikáiról is, hiszen a narráció folyamatosan változik. Az első ciklus én-elbeszélője háttérbe húzódva, arctalanul számol be mindenről – s ez a technika kiválóan alkalmas arra, hogy a mítoszt idézze, utóvégre mintha nem is egy embertől, de magától a közösségtől hallanánk a történeteket. A második ciklus klasszikus egyes szám első személyű mesélője önmagáról beszél, szövegébe mégis beleárad egész világa, vagyis jelenkorunk prózai, kisszerű mindennapjai. A harmadik ciklus novelláit egyes szám harmadik személyben, klasszikus elbeszélés formájában olvashatjuk, azonban az elbeszélés és az elbeszélő közötti távolság rendkívül kicsi, s így az olvasó könnyedén az események részesének érezheti magát. Végül a könyv utolsó szerkezeti eleme, az *Epilógus* egyes szám második személyű narráció. A ciklusonként változó elbeszéléstechnika révén egyfelől elkülönülnek egymástól a ciklusok, a kötet egészét tekintve azonban ez is a teljesség, az egészség felé mutat – újabb bizonyítékául a szerző szerkesztői tudatosságának.

Mindent egybevetve Bene Zoltán *Kurta élet* című kötete fontos állomása a szerző életművének és a magyar prózairodalomnak egyaránt.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2014.)